

Търговските книги и тяхното доказателствено значение

(Commercial Books and Their Evidential Importance)

Красимира Мирчева¹

SUMMARY

The article addresses the trading book following the relevant provisions under the national legislation in force. The author sets out her view about the concept that maintaining the obligation to keep records of trading books serves various interests – such of a public-law nature (particularly the case for taxation) as well as those of a private-law character (by presenting a report of enterprise assets to the owners and third parties). Special emphasis is placed on the legal rules dedicated to keeping data records in the business books in case of litigation, as well as their significance for ensuring evidence, including their challenging. The article refers to the relevant case-law of various courts. It also summarises the possibility given by the current legislation for settling any trade dispute merely based on a documentary proof submitted to the court, which streamlines as well as accelerates the judicial process.

KEY WORDS

trading book; proof; means of proof; challenging of trading book

¹ Красимира Мирчева, доктор по административно право и административен процес, имейл: krassimira.mircheva@gmail.com (Krasimira Mircheva, PhD in Administrative law and Procedure, Email:krassimira.mircheva@gmail.com).

Понятието „търговски книги“ няма легална дефиниция в действащия Търговски закон (ТЗ)². Там, част 1, глава VII, по това наименование са посочени някои задължения за всеки търговец, формулирани в три отделни алинеи на чл. 53.

Законодателната уредба на т.нар. „търговски книги“ е несъгласна (чл. 53 – 55 ТЗ) в сравнение със стария ни Търговски закон³, който е съдържал доста по-подробна регламентация – чл. 31 – 44.

В чл. 31 ТЗ (отм.) е било предвидено, че всеки търговец е длъжен да води непременно следните три вида търговски книги: дневник (journal) (чл. 32), книга за инвентарите и равностметките (чл. 33) и книга за копиране на търговската кореспонденция (чл. 36). Най-голямо практическо значение са имали първите два вида книги.

В дневника си търговецът е бил длъжен да записва ежедневно всичките си търговски сделки и договори, акциенти и джури на търговски записи и въобще да забелязва всичко, каквото той, под каква и да е титла, приема или изразходва – чл. 32 ТЗ (отм.).

Относно книгата за инвентарите и равностметките чл. 33 ТЗ (отм.) е предвиждал, че всеки търговец е длъжен при започване на търговията си да състави инвентар (опис) на всичките си недвижими имоти, вземанията и дълговете, количеството на личните пари и останалите си имоти, както и да обозначи и стойността на отделните имоти, като при това състави и равностметка за отношението на актива към пасива. Този опис и равностметката е трябвало да се съставя всяка година. Описът и равностметката са се вписвали в обособена за тази цел книга и са се подписвали от търговеца. При съставяне на описа и равностметката имотите и вземанията е трябвало да се обозначат по стойността им по време на съставянето.

Що се отнася до книгата за копиране на търговската кореспонденция, тя е била предназначена за записване по хронологически ред на всичките изпращани от търговеца писма, а

² Обн., ДВ, бр. 48/18.06.1991 г., в сила от 01.07.1991 г., посл. доп., ДВ, бр. 33/19.04.2019 г.

³ Обн., ДВ, бр. 114/01.01.1897 г.; отм., Известия, бр. 78/28.09.1951 г.

така също и за съхранение на всички отнасящи се до забеденето му писма (така чл. 36 ТЗ – отм.).

Важното значение на дневника и на книгата за инвентарите и равностметките (като видове търговски книги) личи и от обстоятелството, че е било предвидено засвидетелстването (удостоверяването) им от нотариуса или от околийския съдия по рег и процедура, посочени в чл. 37 – 40 ТЗ (отм.). При всеки нотариус или околийски съдия се е водел регистър с имената на търговците, които са представили книгите си, обозначенето на тези книги и числото на листовите, както и за сключването и засвидетелстването на търговските книги.

Няма съмнение, че чрез „засвидетелствуванията“ и воденето на описаните регистри се е целяло постигане на максимална достоверност за всички трети лица и за гържавата на записите в книгите като удостоверени към конкретна дата от независимо длъжностно лице с публичноправни функции (нотариус или околийски съдия), а към това следва да се добави и установената забрана в чл. 32, ал. 2 ТЗ (отм.) в „писанията“ в книгите да не се оставят празни места, като са били запрети и всякакви „изтървания“, „зачерквания“ или „прибавки“ в текста.

Съгласно действащия чл. 53 ТЗ всеки търговец е длъжен да води счетоводство, в което отразява движението на имуществото на своето предприятие в хронологичен рег. Предвидено е също така задължение за търговеца чрез инвентаризация в сроковете, определени от Закона за счетоводството (ЗСч)⁴, да установява наличността и оценката на елементите от актива и пасива на имуществото на предприятието си.

Търговецът е длъжен да обобщава резултатите от търговската си дейност въз основа на записванията в счетоводните книги и на инвентаризацията, като изготвя годишен финансов отчет (ГФО), а при необходимост и съответни счетоводни справки. Годишният финансов отчет трябва да бъде заверен от регистриран одитор в предвидените от закона случаи. Началният баланс за всяка година трябва да съответствува на заключителния баланс по предходната година, като баланс се съставя и при прекратяване дейността на търговеца (чл. 54 ТЗ).

⁴ Обн., ДВ, бр. 95/08.12.2015 г., в сила от 01.01.2016 г. посл., изм. и поп. ДВ, бр. 37/07.05.2019 г.

Всъщност необходимостта от водене на търговско счетоводство е била осъзната отгавна. Още в римско време са били правени своеобразни счетоводни записвания в особени книги *codices ассерти et ехренси*⁵. Съвременното счетоводство води произхода си от търговските тефтери на т.нар. „трето съсловие“ през Средновековието, които са имали предназначението да дават информация на търговеца за собственото му имуществено състояние и за яснота на задълженията му към трети лица. Още през XIV век в Генуа и Флоренция се среща гвойното счетоводство, използвано и до днес като основна форма на счетоводна отчетност⁶.

По-късно, с оглед нуждите на данъчното облагане на резултата от търговската дейност, държавата също започва да се ползва от записванията в търговските книги. Това налага въздигането в задължение на воденето на търговски книги и закрепянето му законодателно.

В доктрината задължението за водене на търговски книги се характеризира като административноправно (публичноправно)⁷ по своя юридически характер. Това разбиране следва безусловно да се подкрепи, тъй като задължението е към държавата, негов носител е всеки търговец (независимо от правно-организационната му форма) и за неспазване на задължението за водене на търговски книги или пропуски по съставянето, съхранението и отчетността им се предвиждат различни състави на административнонаказателната отговорност като вид юридическа отговорност (вж. чл. 68 – 78 ЗСч).

Безспорно е, че воденето на търговските книги обслужва различни интереси. От една страна, то е в интерес на самия търговец, за да може той да знае във всеки един момент имущественото състояние на предприятието. Това се отнася както за ръководните, контролни и надзорни органи, така и за съдружниците и акционерите в търговските дружества.

⁵ Герджиков, О., А. Калайджиев, К. Касабова и др. (2007), *Коментар на Търговския закон, Книга първа, чл. 1 – 112, 2-ро прераб. и доп. изд.* София, Софи-Р, 267.

⁶ Герджиков, О., А. Калайджиев, К. Касабова и др. (2007), с. 267.

⁷ Така Ланджев, Б., Т. Лялев, М. Бобатинов и др. (2005), *Търговско право*, София, УИ „Стопанство”, 53. На същото мнение е и Голева, П. (2007), *Търговско право, Книга първа, 3-то доп. и прераб. изд.*, София, Феня, 70.

Воденето на такива книги обслужва също така интереса на кредиторите на търговеца, както и интереса на държавата преди всичко от гледна точка на данъчното облагане на търговците⁸.

Задължението за водене на търговските книги възниква с конституирането на търговеца и се погасява с прекратяването му като субект.

Задължението за водене на счетоводство се отнася до цялата търговска дейност на търговеца, и то както за главното му предприятие, така и за клоновете му. Клоновете на търговското предприятие водят самостоятелни търговски книги, като са освободени единствено от съставянето на отделен баланс. Но клоновете на юридически лица, които не са търговци, и клоновете на чуждестранни лица следва да съставят и баланс – чл. 19 ТЗ. Търговските книги могат да се водят както лично от търговеца, така и от натоварени от него лица. Без значение е дали тези лица са негови служители, или външни за предприятието трети лица⁹.

Прегвид нормите на Закона за счетоводството и разпоредбата на чл. 53 ТЗ и чл. 31 ТЗ (отм.) може да се обобщи, че понятието „търговски книги“ е родово понятие и обхваща различни видове документи, свързани с дейността на търговеца. Това не са само счетоводните книжа, които един търговец следва да съставя, но и всички останали документи, които са свързани със стопанската му дейност – различни видове договори, записи на заповед и групи видове ценни книги, нотариални актове, документи за внесен капитал от съдружниците/акционерите и групи. Всички те обаче са насочени към една цел – установяване имуществото на търговеца, т.е. описание на активите и пасивите, на правата и задълженията му, както и на отделните стопански операции и сделки и произтичащите от това „движения“ в имуществото на търговеца¹⁰.

В основата на записите в търговските книги обаче стои счетоводният документ, който е хартиен или технически носител на счетоводна информация, класифициран като първичен, вторичен и регистър (чл. 4, ал. 1 ЗСч).

⁸ Герджиков, О., А. Калайджиев, К. Касабова и др. (2007), 268.

⁹ Пак там, 270.

¹⁰ Димитров, М., М. Павлова (2005), *Теория на счетоводството*. София, Ромина, 2005, 50.

Първичният документ е носител на информация за регистрирана за първи път стопанска операция. Вторичният документ е носител на преобразувана (обобщена или диференцирана) информация, получена от първичните счетоводни документи. Регистърът е носител на хронологично систематизирана информация за стопански операции от първични и/или вторични счетоводни документи. Счетоводен документ по чл. 4, ал. 1 ЗСч може да е електронен документ, който съдържа информацията, изисквана по този закон, издаден и получен в какъвто и да е електронен формат при спазване на изискванията на Закона за електронния документ и електронните удостоверителни услуги (ЗЕДЕУУ)¹¹. Като част от търговските книги следва да се приемат и групи видове документи, уредени в ЗСч, като например финансовите отчети, включително и ГФО на предприятието, който се състои най-малко от счетоводен баланс, отчет за приходите и разходите и приложение (чл. 29, ал. 1 ЗСч). По изключение ГФО на едноличните търговци, при които размерът на нетните приходи от продажби за текущия отчетен период не надхвърля 200 000 лв. и не подлежи на задължителен независим финансов одит, може да се състои само от отчет за приходите и разходите (чл. 29, ал. 3 ЗСч).

Следователно ГФО не представлява нищо друго освен едно обобщение на резултатите от търговската дейност за съответния отчетен период, направено в съответствие с приложените счетоводни стандарти.

Целта на настоящата статия обаче не е да посочи различните видове търговски книги и да ги анализира от гледна точка на Закона за счетоводството и останалите нормативни актове. Задачата е да се обърне внимание на доказателственото им значение и стойност, както и в случай на оспорването им (като документи) да се посочат правилата, по които това се извършва.

Последното е особено важно както за юристите, така и за икономистите в случай на спорове“ между търговци – без значение дали те се решават доброволно (извънсъдебно) или по принудителен начин – от съд (в специално уреденото в част трета, глава 32 от гражданския съдопроизводителен закон „Производство по търговски спорове – чл. 365 – 378) или от ар-

¹¹ Обн., ДВ. бр. 34/06.04.2001 г., посл. изм., ДВ, бр. 58/23.07.2019 г.

битраж (съгласно сключено между страните арбитражно споразумение).

Доказателствената сила на търговските книги се извежда от правилото на чл. 55, ал. 1 ТЗ гласящо, че „редовно водените търговски книги и записванията в тях могат да се приемат като доказателство между търговци за установяване на търговски сделки“. Тази изключително важна характеристика на търговските книги се изтъква и в литературата¹².

Аналогично правило е съществувало и в стария ТЗ – чл. 42 – с почти идентично съдържание: „редовно водените книги на търговец могат да служат за доказателство в спорове, произхождащи от търговски сделки“.

Алинея 2 на чл. 55 ТЗ горазвива идеята на законодателя, като постановява, че търговските книги, водени в нарушение на изискванията на Търговския закон и на Закона за счетоводството, не могат да служат като доказателство в полза на тези, които са задължени да ги водят. Редакцията на чл. 55, ал. 2 ТЗ мотивира някои автори¹³ да смятат, че и нередовно водените търговски книги можели да служат като доказателство, но с тази разлика, че на тях можел да се позовава само търговец, който не ги е водил, което следвало като извод при тълкуване *per argumentum a contrario* на нормата.

Въпросните правила се нуждаят от допълнително пояснение.

На първо място следва да се посочи какъв вид документи са търговските книги от гледна точка на процесуалното право. От дефинициите за „официален документ“ и „частен документ“, дадени съответно в чл. 179 и 180 от Гражданския процесуален кодекс (ГПК)¹⁴, може да се направи категоричен извод, че търговските книги са „частни документи“ по смисъла на чл. 180 ГПК.

От своя страна частните документи могат да са „диспозитивни“ или „свидетелстващи“. Диспозитивен документ е всеки, който материализира волеизявление. А свидетелстващ документ е този, който е резултат от възприети от автора му факти и материализира негово удоверително изявление, т.

¹² Голева П. (2007), 72; Гергжиков, О., А. Калайджиев, К. Касабова и др. (2007), 281 – 285.

¹³ Голева, П. (2007), 72.

¹⁴ Обн. ДВ, бр. 59 от 20.07.2007 г., в сила от 01.03.2008 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 38 от 10.05.2019 г.

е. издателят на документа „свидетелства“ за съществуването или несъществуването на определени факти, поради което те се наричат така.

В този смисъл търговските книги са частни свидетелстващи документи.

Доказателствената сила на документа се определя от закона и не може да бъде изменяна с договор или по друг начин от страните. И докато формалната доказателствена сила важи и за частния, и за официалния документ, то не така стои въпросът с т.нар. „материална“ доказателствена сила на официалния и частния документ¹⁵.

Официалният свидетелстващ документ доказва с обвързваща съда сила, че фактите, предмет на удостоверителното изявление на органа, издал документа, са се осъществили така, както се твърди в документа (чл. 179, ал. 1 ГПК).

Обратно, частният свидетелстващ документ не се ползва с доказателствена стойност, ако удостоверява изгодни за издателя му факти¹⁶. По силата на правилото, известно още от древни времена – „писаното в полза на пишещия нищо не доказва, но срещу пишещия“ (*scriptum pro scribente nihil probat sed contra scribentem*)¹⁷ – следва извод, че доказателствената стойност на частния свидетелстващ документ по принцип е ниска, освен ако не удостоверява неизгодни за издателя му факти, когато е налице едно извънсъдебно признание за този неизгоден факт от страна на издателя документа.

От това общо правило за частните свидетелстващи документи единствено чл. 55 ТЗ и чл. 182 ГПК извеждат изключение относно доказателствената стойност на търговските книги. Текстът на чл. 182 ГПК гласи, че „вписванията в счетоводни книги се преценяват от съда според тяхната редовност и с оглед на другите обстоятелства по делото. Те могат да служат като доказателство на лицето или организацията, които са водили книгите“. Налице е хипотеза, която е близка до чл. 55 ТЗ, но тя е по-разширена. Чл. 182 ГПК визира възможността счетоводните книги да се ползват като доказателство на лицето или организацията, които са водили книгите по всякакви

¹⁵ Сталев, Ж. и др. (2012), *Българско гражданско процесуално право, 9-то доп. и прераб. изд.* София, Сиела-Норма, 281.

¹⁶ Сталев, Ж. и др. (2012), 282.

¹⁷ Герджиков, О., А. Калайджиев, К. Касабова и др. (2007), 282.

видове дела и не само между търговци, тъй като разпоредбата е обща. Чл. 55 ТЗ е с по-тесен субектен и обектен обхват, дефиниран от законодателя – само между търговци и само за установяване на търговски сделки.

Следователно и в двата случая вписванията в книгите (макар и да са частни документи) могат да се ползват в полза на лицата, които са ги издали.

Разпоредбата на чл. 55, ал. 1 ТЗ се нуждае от корективно тълкуване – че доказателствената сила на търговските книги е налице само ако са „редовно водени“ и е необходимо да са свързани с установяване на търговски сделки в отношения между търговци¹⁸. Редовното водене означава записите да са осъществени в съответствие със ЗСч и останалите закони и подзаконни нормативни актове. В случай на спор относно редовното водене на книгите лицата, които се позовават на доказателствената им сила, следва да докажат, че те са редовно водени. Това е така, тъй като в закона липсва презумпция за „редовно водене“ на счетоводните книги. Правилно се отбелязва в съдебната практика, че доказателствената сила на счетоводните книги е производна, произтича от редовното им водене, която редовност следва да се установи от ползващия се от книгата в случай на спор¹⁹.

Що се отнася до това дали чл. 55 ТЗ се прилага само между търговци и само за установяване на търговски сделки, в доктрината се предлага и разширително тълкуване²⁰, според което записванията в търговските книги могат да се ползват и от нетърговец, който желае да се позове на тези вписвания, както и в спорове между съдружници и акционери в дадено дружество. Това виждане може да се подкрепи, тъй като би било противно на логиката доказателственото значение да се ограничи само до търговци и само ако на тях се позове издалият съответната книга търговец, но не и друго лице, което има правен интерес от това, а същевременно книгите са приети като доказателство по съответното дело.

Освен това, както бе посочено съгласно чл. 182 ГПК, доказателствената сила на счетоводните книги може да се разпрос-

¹⁸ Решение 423/01.06.2006 г. по т.г. 9/2006 г. на ВКС, ТК.

¹⁹ Решение 155/13.03.2007 г. по т.г. 917/2006 г. на ВКС, ТК.

²⁰ Герджиков, О., А. Калайджиев, К. Касабова и др. (2007), 283 – 284.

тре и в правоотношения между различни страни (не само такива, притежаващи търговско качество) и във всякакви видове дела, а не само търговски. Правилото на чл. 182 ГПК е общо в гражданския и административния процес.

Възможностите, предоставени от чл. 55 ТЗ и чл. 182 ГПК не следва да се преувеличават. Това е така, защото и в двете хипотези законодателят е употребил думата „може“ относно възможността записаното в книгите да се приеме като доказателство. Става въпрос за една опция, която не следва автоматично по силата на закона. Следователно, за да се използват възможностите на чл. 55 ТЗ, респективно на чл. 182 ГПК, е необходимо да има позоваване на записаното в тези книги и да се направи искане до решаващия орган (съдия или арбитър) за записаното в книгите да се приеме за доказано в подкрепа на позоваващия се. За съда обаче няма задължение да приеме записаното в книгите за вярно, а свободно може да преценява дали и доколко да приеме вписванията в книгите за такова доказателство, т.е. съдът може и да откаже да приеме удостовереното в книгите за доказано само въз основа на самите записи.

Преглед дискутираното по-горе, че няма презумпция за редовно водене на търговските книги и при спор за редовността им лицето, което се позовава на тях, следва да докаже редовността на воденето²¹. Би могло да се приеме обаче, че ако ищцовата страна се позове на чл. 55 ТЗ, без ответникът да оспорва редовното водене на книгите и фактите, които са отразени в тях, не би било правилно съдът да не приеме записите в книгите като доказателство в процеса, а да изисква допълнително доказване на безспорен факт. Аргументът е свързан с това, че делото следва да се разглежда и решава в разумен срок (чл. 13 ГПК), съдът да спазва принципа за процесуална икономия и задължението да отдели спорното от безспорното (чл. 146, ал. 1, т. 3 и 4 ГПК). Ето защо при липсата на такова оспорване на редовността на представените от ищеца счетоводни книги и на записаното в тях не би било правилно да се назначава съдебно-счетоводна експертиза (ССЧЕ). Тогава решението може да се постанови на базата на счетоводните записи в търговските книги, тъй като чл. 55 ТЗ и чл. 182 ГПК дават възможност за това (разбира се, като се вземат предвид

²¹ Така и Решение 42/25.02.2004 г. по гр.г. 485/2003 г. на ВКС, ТК, 2 т. о.

и всички останали доказателства по делото, макар и в много случаи по търговски спорове да се представят само такива документи като доказателства). Това би спестило и допълнителни разходи за страните в производството.

Съдебната практика обаче е имала възможност да изтъкне, че доказателствената сила на счетоводните книги не е равнозначна на материалната доказателствена сила на официалния свидетелстващ документ²². Това виждане е правилно и следва да се подкрепи. При официалните свидетелстващи документи материалната доказателствена сила се състои в това, че обвързва съда, че фактите, предмет на удостоверителното изявление на органа, издал документа, са се осъществили така, както се твърди в документа. Или казано по друг начин, доказване на обратното съдът е длъжен да смята, че фактите, отразени в официалния свидетелстващ документ, действително са се осъществили²³. При счетоводните книги това очевидно не е така, тъй като за съда няма задължение да смята, че отразените в тях факти действително са се осъществили, както вече бе изяснено.

Значението на разпоредбите на чл. 55 ТЗ и чл. 182 ГПК е голямо не само в областта на гражданското и търговското право, но и в областта на административното право и процес, включително и по данъчни дела.

Така например в Решение 8317/19.06.2014 г. по адм. дело 166/2014 г. на ВАС, 8-мо отделение, е разгледан казус по повод издаден данъчен ревизионен акт, в който НАП е отказал да признае право на приспагане на данъчен кредит, въпреки че са били налице документалните основания за това. Аргументите на НАП са били следните: 1. данъчно задълженото лице не доказвало и не се било уверило, че издателят на фактурата за доставката на стоките, във връзка с които се искало упражняване на правото на приспагане, е разполагал с тях, бил е в състояние да ги достави и е изпълнил задължението си за деклариране и внасяне на ДДС и 2, че то е притежавало само и единствено представената фактура, без да има други доказателства за посочените факти и обстоятелства при своя кон-

²² Решение 413/16.08.2005 г. по т.г. 964/2004 г. на ВКС, ТК, както и Определение 600/07.10.2002 г. по ч.гр.г. 545/2002 г. на 5 г.о. на ВКС.

²³ Така Сталев, Ж. и гр. (2012), 281.

трасгент. Казано накратко, от приходната администрация не са признали правото на приспагане на данъчен кредит само защото правоимащото лице разполагало единствено с фактура за сделката, от което бил направен извод, че липсва „реалност на доставката“. В решението на ВАС се отбелязва изрично, че подобни практики на НАП са напълно незаконосъобразни. В тази насока следва да се има предвид и Решение на Съда на Европейския съюз (ЕС) от 21.06.2012 г. по съединени дела C-80/11 и C-142/11 г. В него ЕС е разгледал по дело C-80/11 случаи със сходна фактическа обстановка. Според нея доставчикът не е притежавал подходящо за доставката на стоките транспортно средство и отчетни документи за платена за превоза им цена (т. 19 от решението). Съдът приел в диспозитива си, че чл. 167, чл. 168, буква (а), чл. 178, буква (а) и чл. 273 от Директива 2006/112 трябва да се тълкуват в смисъл, че не допускат национална практика, по която данъчният орган отказва да признае право на приспагане с аргументи, подобни на тези на българската НАП. В решението на Европейския съд се посочват редица основания за неправомерния отказ. Първо, искащият приспагането не се бил уверил дали издателят на фактурата, по която е направено искането, има качеството на данъчно задължено лице, че е разполагал със стоките, предмет на доставката, и е бил в състояние да ги достави, както и че е изпълнил задълженията си за деклариране и за внасяне на данъка върху добавената стойност. Второ, приспагането се отказвало и заради това, че въпросното данъчно задължено лице не притежавало освен фактурата други документи, удостоверяващи посочените обстоятелства. Отказът бил направен, макар да са били изпълнени предвидените в Директива 2006/112 процесуални и материалноправни условия за упражняването на това право и искащият приспагането не разполагал с данни за евентуални нарушения или измама от страна на въпросния издател.

Това разрешение според ВАС се подкрепя и от нормите на чл. 53 – 55 ТЗ, чл. 182 ГПК и чл. 51 ДОПК²⁴, т.е. че регистрите вписвания в счетоводните книги следва да се кредитират като годни доказателствени средства относно счетоводно отразе-

²⁴ Обн., ДВ, бр. 105/29.12.2005 г., в сила от 01.01.2006 г., посл. изм., ДВ, бр. 17/26.02.2019 г.

ните операции, тъй като в случая не е имало спор, че счетоводните книги са били редовно водени. Като не го е спорила, НАП е допуснала нарушение, което се е отразило на законосъобразността на данъчния ревизионен акт. В подобен смисъл е и Решение 14388/02.12.2014 г. по адм. дело 369/2014 г. на 1 отделение на ВАС.

Възниква въпросът: в какъв аспект могат да бъдат оспорени в дадено дело търговските книги – например определена фактура, разписка и т.н.

Принципът е, че щом документът е свидетелстващ, оспорването на неговата истинност означава следното: а) да се заяви, че той е неавтентичен (подправен), като се отрече неговата формална доказателствена сила, или б) да се заяви, че той е неверен, като се отрече неговата материална доказателствена сила, т.е. удостовереното в документа не отговаря на действителното фактическо положение²⁵.

Оспорване на верността на документа е средство за защита срещу обвързващата му доказателствена сила и затова то влиза в действие само срещу материалната доказателствена сила на официалните свидетелстващи документи. При частните свидетелстващи документи (каквито са счетоводните книги) защитата срещу тяхната доказателствена стойност не е подчинена на изискванията за оспорване истинността на документ, тъй като съдът не е обвързан от тази доказателствена стойност, а я преценява съобразно всички данни по делото. Издателят на един частен свидетелстващ документ (например разписка) не може да доказва със свидетели, че удостовереният факт не се е осъществил (освен при условията на чл. 165, ал. 2 ГПК). В такъв случай той се домогва да опровергае съдържанието на изданието от него документ, което според чл. 164, ал. 1, т. 6 ГПК не може да стане със свидетели.

Истинността на документ се оспорва по реда на чл. 193 ГПК. Заинтересованата страна може да оспори истинността на документ най-късно с отговора на съдопроизводственото действие, с което той е представен. Когато документът е представен в съдебно заседание, оспорването може да бъде направено най-късно до края на заседанието. Съдът постаново-

²⁵ Сталева, Ж. и др. (2012), 283 – 284.

вява да се извърши проверка на истинността на документа, ако другата страна заяви, че желае да се ползва от него.

Според чл. 193, ал. 3 ГПК тежестта за доказване неистинността на документа пада върху страната, която го оспорва. Когато обаче се оспорва истинността на частен документ (каквито са счетоводните книги), който не носи подписа на страната, която го оспорва, тежестта за доказване истинността пада върху страната, която го е представила. По аргумент от противното, ако документът носи подписа на страната, която го оспорва, тя ще следва да доказва неистинността му.

Следователно търговската книга може да се оспори с твърдение, че тя не носи подписа на лицето, което се сочи като негов издател. В този случай лицето, което е представило документа, следва да доказва истинността му, ако в този документ не е налице подписа на оспорващата го страна.

Частните свидетелстващи документи не могат да се оспорват относно удостоверените в тях факти и обстоятелства именно защото те не могат да се противопоставят на трети лица (такива, които не са участвали в създаването и подписването им). С оглед правилата на чл. 55 ТЗ и чл. 182 – 183 ГПК лицето, на което счетоводните книги се противопоставят, би могло да твърди, че те отразяват факти и обстоятелства, които не са се реализирали, а в тези книги е придаден вид, че са се случили (например отразена е счетоводно сделка, каквато нито е била сключвана, нито изпълнявана, нито по нея е заплащано и т.н.). В такъв случай обаче не е налице спор относно съдържанието на книгите, тъй като то няма обвързваща третите лица доказателствена стойност, а по същество се отнася за оспорване на редовното водене на книгите. Ако такъв спор възникне, лицето, което ги е представило и което се ползва от тях (респективно от записите в книгите), следва да докаже редовността на воденето им. За съда (или арбитража) няма да има друга възможност освен да назначи и допусне съдебно-счетоводна експертиза, в която вещото лице ще трябва да отговори на въпросите, поставени от страните и от съда. Тук е нужно да се посочи, че при спор за редовното водене на книгите експертизата ще следва да се назначи служебно от съда, дори и да няма искане от страните за това. От отговорите на вещото лице ще се изясни дали

счетоводството е редовно водено или не, като при положителен отговор съдът ще може да ползва удостовереното в търговските книги при постановяване на своя краен съдебен акт.

Заклучение

В заключение следва да се посочи, че нормите на чл. 55 ТЗ и чл. 182 – 183 ГПК (приложими и в административния процес по силата на чл. 144 от Административнопроцесуалния кодекс²⁶) имат голямо практическо значение и приложение в практиката по съдебни и арбитражни дела, създавайки удобство за ползващия се от записите в търговските книги да установява изгодни за себе си факти и обстоятелства, без да е необходимо винаги да се събират и групи доказателства за доказване основателността на исковата претенция. Това дава възможност търговските спорове да се решават изключително и само въз основа на писмените документи по делото, а това рационализира съдебния процес и го ускорява.

Цитирани източници

Герджиков, О., А. Калайджиев, К. Касабова и др. (2007), *Коментар на Търговския закон, Книга първа, чл. 1 – 112, 2-ро прераб. и доп. изд.* София, Софи-Р, 2007 (Gerdzhikov, O., A. Kalaydzhiiev, K. Kasabova i dr. (2007) *Komentar na Targovskia zakon, Kniga parva, chl. 1 – 112, 2-ro prerab. i dop. izd. Sofia, Sofi-R, 2007.*).

Голева П. (2007), *Търговско право, Книга първа, 3-то доп. и прераб. изд.* София, Фенея, 2007 (Goleva P. (2007) *Targovsko pravo, Kniga parva, 3-to dop. i prerab. izd., Sofia, Feneya, 2007.*).

Димитров, М., М. Павлова (2005), *Теория на счетоводството.* София, Ромина, 2005 (Dimitrov, M., M. Pavlova (2005) *Teoria na schetovodstvoto.* Sofia, Romina, 2005).

²⁶ Обн., ДВ, бр. 30/11.04.2006 г., в сила от 12.07.2006 г., посл. изм. ДВ, бр. 36/03.05.2019 г.

Ланджев, Б., Т. Лялев, М. Бобатинов и др. (2005), *Търговско право*, София, УИ „Стопанство“, 2005 (Landzhev, B., T. Lyalev, M. Bobatinov i dr. (2005), *Targovsko pravo*, Sofia, UI „Stopanstvo“, 2005).

Сталев, Ж. и др. (2012), *Българско гражданско процесуално право, 9-то доп. и прераб. изд.* София, Сиела-Норма, 2012 (Stalev, Zh. i dr. (2012) *Balgarsko grazhdansko protsesualno pravo, 9-to dop. i pre-rab. izd.* Sofia, Siela-Norma, 2012).